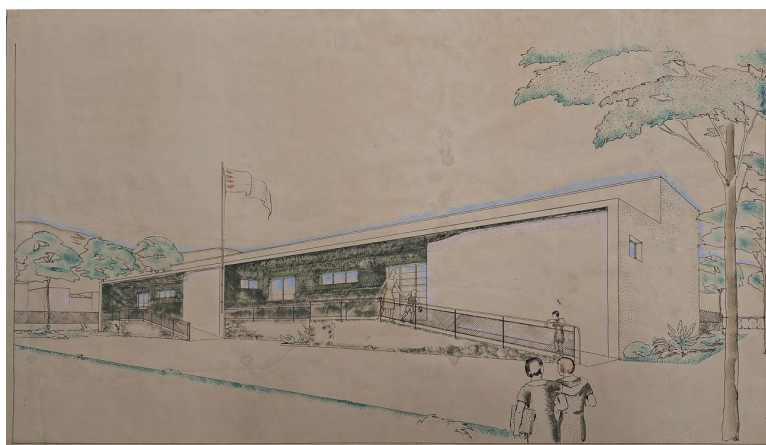

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

ESTUDI HISTÒRIC I REGESTA DOCUMENTAL

ICRPC
Institut Català de Recerca
en Patrimoni Cultural

CERCA

Centres de Recerca
de Catalunya

Equip redactor:

Dra. Gemma Domènech i Casadevall, directora de l'ICRPC i professora agregada Serra Húnter del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Girona

Dra. Rosa Maria Gil i Tort, professora associada del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Girona

Índex

Presentació.....	4
ESTUDI HISTÒRIC	5
L'arquitectura escolar en el context de la II República i el GATCPAC	6
La Oficina Técnica de Construcciones Escolares.....	6
El Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània GATCPAC.....	8
El model escolar del GATCPAC.....	12
La pervivència del model.....	13
Una escola nova per a Palau Solità i Plegamans.....	15
La construcció de l'escola	16
L'escola de Plegamans, una escola model.....	18
La pervivència de l'edifici.....	22
Els autors	23
Josep Lluís Sert i López	23
Josep Torres Clavé	24
Bibliografia	26
REGESTA DOCUMENTAL.....	28
Arxiu Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC):.....	29
Arxiu Escola Folch i Torres (Palau-solità i Plegamans).....	31
Arxiu fotogràfic de Barcelona:.....	38
Arxiu Municipal de Palau-solità i Plegamans.....	40
Arxiu Nacional de Catalunya:	46
Harvard Library. Frances Loeb Library	47

Presentació

El present treball respon a l'encàrrec efectuat el 4 d'abril de 2024 per l'Ajuntament de Palau-Solità i Plegamans a l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural (ICRPC) per a l'elaboració de l'estudi històric i la recerca documental sobre les Escoles Velles del municipi, que actualment acullen la secció infantil de l'Escola Folch i Torres.

Per a la redacció d'aquest estudi han estat buidats els fons bibliogràfics i documentals existents amb l'objectiu d'elaborar un document de síntesi sobre el projecte arquitectònic i el procés constructiu, que permeti alhora situar la transcendència i repercussió d'aquesta obra en el moment en que fou projectada i construïda i, la seva pervivència fins a l'actualitat.

El present treball s'estructura en dues parts, l'estudi històric i la regesta documental. La primera es desplega en tres capítols que abarquen des del context històric en que fou projectat l'edifici fins als seus autors, passant pel procés de construcció i posada en funcionament del nou equipament. En el primer capítol, *L'arquitectura escolar en el context de la II República i el GATCPAC*, descriu el moment històric en què fou concebut l'edifici, posant de relleu el nou model educatiu i arquitectònic propi impulsat per la República. El segon, *Una escola nova per a Palau Solità i Plegamans*, detalla el procés de disseny i construcció de l'edifici i situa la importància d'aquest projecte en el panorama de l'arquitectura catalana. Per últim, el tercer capítol, *Els autors*, presenta el perfil biogràfic del seu autor, Josep Lluís Sert i, de qui hi va col·laborar-hi, l'arquitecte Josep Torres Clavé.

La segona part del treball, la regesta documental, detalla de forma exhaustiva tota la documentació disponible sobre la construcció de l'edifici, amb la voluntat de posar a l'abast de l'Ajuntament de Palau-Solità i Plegamans tota la documentació conservada sobre aquesta obra.

ESTUDI HISTÒRIC

L'arquitectura escolar en el context de la II República i el GATCPAC

La construcció d'escoles va ser un dels emblemes del nou govern de la República sorgit de les urnes el 14 d'abril de 1931. Una de les idees troncals del nou règim era la d'assegurar el progrés i la llibertat a través de l'educació dels ciutadans. Per això la solució de la precarietat del sistema escolar va ser una prioritat des del primer dia. L'objectiu era dotar el país d'infraestructures com a mitjà per intervenir en la política social i aquesta voluntat connectava amb els postulats de l'arquitectura moderna, que estaven madurant a Europa i que oferien solucions realistes i compromeses a les necessitats reals del país.

Poc a poc es va anar forjant una identificació del govern de la República amb l'arquitectura moderna sobretot a partir de valors com l'austeritat i l'eficiència i la connexió amb les idees de la nova pedagogia pel que fa als espais i dinàmiques escolars. L'adscripció a l'arquitectura moderna com a model oficial de les noves escoles però, no es va produir de forma automàtica, sinó que va ser un procés promogut per un grup d'arquitectes joves, agrupats sota el nom del GATCPAC.

Per conèixer aquest procés cal veure quin era el funcionament del mecanisme oficial de construcció de noves escoles, i observar quina va ser l'estratègia desplegada pel GATCPAC per aconseguir els seus objectius.

La Oficina Técnica de Construcciones Escolares

L'Espanya del primer terç del segle XX era gestionada per una administració pública centralista, on els projectes de noves escoles es decidien des del *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes*, a Madrid. L'organisme encarregat de gestionar el tema era la *Oficina Técnica de Construcciones Escolares*, fundada el 1920.¹

La creació de la *Oficina* significava que per primera vegada l'Estat intervenia en el tema de la construcció i manteniment de les escoles, capítol fins aleshores adjudicat als municipis. També representava el naixement d'un cos tècnic de nova planta, destinat a la

¹ *Gaceta de Madrid*, 28 de febrer de 1920.

l'arquitectura escolar.² Amb el nou ordenament els ajuntaments deixaven de ser els únics responsables del tema, que passava a ser una qüestió compartida, on el municipi havia d'aportar el solar per l'edifici i el pati de jocs, i condicionar els serveis l'enllumenat, abastiment d'aigua i sanejament. L'estat finançava la construcció, si més parcialment.³

En aquest nou context, el projecte habitualment era redactat pel cost tècnic de la *Oficina*, tot i que es permetia als ajuntaments presentar projectes signats per professionals externs. En tots els casos s'assegurava la idoneïtat de la construcció a partir de la tasca desenvolupada pels arquitectes inspectors de construccions escolars.

La creació de la *Oficina de Construcciones de Escuelas* va representar l'inici real del desenvolupament de l'arquitectura escolar. Durant l'etapa republicana de l'organisme, que va estar vigent fins el 1939 la dinàmica es va accelerar i centenars d'escoles van ser construïdes a tota Espanya.

Abans però, entre 1920 i 1931 l'Estat va aplicar bàsicament criteris d'idoneïtat higiènica i pedagògica dels nous edificis a la llum de les tendències vigents, que incloïen el corrent higienista madurat des del segle XIX, nous models d'organització escolar que aconsellaven la separació de l'ensenyament en graus, el que coneixem com escoles graduades, enfront de les unitàries, i les proposicions pedagògiques de la *Institución Libre de Enseñanza*. Bona part dels tècnics de la *Oficina* estaven vinculats a l'esmentada *Institución*. Per altra banda, no tots els projectes es redactaven en l'organisme sinó que la llei permetia als ajuntament presentar projectes de tècnics independents. Aquests, la majoria de les vegades eren arquitectes municipals de formació variada però no específicament en arquitectura escolar. Les diferències de criteri i forma es llimaven amb la labor dels arquitectes inspectors.

Paral·lelament, a Barcelona funcionava el *Pla d'Edificis Escolars de l'Ajuntament de Barcelona*, creat per Manuel Ainaud i Jaume Bofill i Matas, amb l'arquitecte Josep Goday. Aquest Pla treballava amb la premisa de que la monumentalitat dels edificis escolars atorgava dignitat i prestigi a l'ensenyament primari. Fruit d'aquest període són els grups escolars projectats per l'arquitecte Josep Goday a Barcelona sota la Mancomunitat.

² GARCIA SALMERON, M. del Pilar. "La Oficina Técnica de Construcciones de Escuelas. Documentos en el centenario de su creación", *Historia de la educación. Revista interuniversitaria*. núm. 39, 2020, pp. 425-436.

³ DEL CUETO RUIZ FUNES, Juan Ignacio. *Arquitectos españoles exiliados en México*. Ciudad de México, Bonilla Artigas Editores, 2014, p. 79.

El Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC)

Mentrestant s'estava forjant un nou escenari cultural disposat a modernitzar el país i les seves infraestructures. A finals dels anys 20, en el període final de la Dictadura de Primo de Rivera, a les escoles d'arquitectura del país convivien l'ambigüitat d'uns ensenyaments academicistes i un punt desfasats amb un context de crisi política i social, que requeria solucions a tots nivells. Paral·lelament la realitat exterior penetrava entre els estudiants i intel·lectuals a través de lectures, contactes i viatges a l'estranger. En aquest sentit, cal destacar la visita de Le Corbusier a Barcelona l'any 1928. L'arquitecte suís figura clau en renovació arquitectònica, pronuncia dues multitudinàries conferències a la Sala Mozart del carrer Canuda els dies 15 i 16 de març, que són considerades el moment fundacional en la història del racionalisme a Catalunya.

Joves arquitectes, amarats de les noves idees i en una mostra d'oposició als postulats oficials, l'abril de 1929 varen organitzar l'exposició *Arquitectura Nova* a les Galeries Dalmau, on van presentar els seus projectes. La mostra volia ser el contrapunt a l'arquitectura promocionada per la dictadura que es manifestava en tot el seu esplendor amb la inauguració de l'Exposició Internacional. A l'exposició de les Galeries Dalmau varen aparèixer per primera vegada els que ben aviat esdevindrien figures clau del moviment renovador de l'arquitectura: el GATCPAC.⁴

Tal com exposa el professor José Ignacio del Cueto, Josep Lluís Sert, Sixte Illescas, Germán Rodríguez Arias, Ricard Churruga i Josep Torres Clavé arrel de l'exposició varen organitzar un grup de treball que van batejar com a Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC).⁵ La formalització del grup va arribar l'octubre de 1930, quan, al costat dels arquitectes més progressistes de Madrid i el País Basc, van fundar a Saragossa el *Grupo de Arquitectos y Técnicos Españoles para el Progreso de la Arquitectura Contemporánea* (GATEPAC). La nova organització, es va inscriure al Comitè Internacional para la Resolució dels Problemes de l'Arquitectura Contemporània (CIRPAC), encarregat de l'organització dels cèlebres Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna (CIAM) i, va esdevenir-ne la secció espanyola. El grup espanyol s'organitzà a partir dels grups *Norte*, *Este* i *Centro*, corresponents al País Basc, Catalunya i Madrid. Un any després, 13 d'abril de 1931, el dia abans de la proclamació de la República, el grup català es separa del grup espanyol per constituir-se en grup independent, recuperant el nom de GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics

⁴ DOMÈNECH, Gemma; GIL, Rosa Maria. *Un nou model d'arquitectura al servei d'una idea de país*. Barcelona, Fundació Josep Irla - Duxelm, 2010, pp. 17-19.

⁵ DEL CUETO RUIZ FUNES, Juan Ignacio. *Arquitectos españoles exiliados en México*. Ciudad de México, Bonilla Artigas Editores, 2014, pp. 28 i 53.

Catalans pel Progrés de l'Arquitectura Contemporània). A partir del nucli fundacional conformat per Josep Lluís Sert, Manuel Subiño, Cristóbal Alzamora, German Rodríguez Arias, Ricardo Churruga, Josep Torres Clavé, Pere Armengou i Sixte Illescas, el grup creixerà ràpidament fins arribar als vuitanta-dos socis.

A nivell oficial, la primavera de 1931, el primer ministre de *Instrucción Pública y Bellas Artes* de la II República Marcel·lí Domingo en assumir el càrrec havia expressat la voluntat de solucionar el problema de manca d'escoles al país amb la construcció de 7.000 noves escoles el primer anys i 4.000 per any els anys següents. Cal tal tenir present que en referir-se a escoles es comptabilitzaven les aules, i no els edificis escolars.

Aprofitant aquesta declaració de intencions, el GATCPAC activà informes tècnics i presentà projectes de noves escoles. Probablement aquest és l'origen del projecte d'escoles per la Palau-Solità i Plegamans, com també ho va ser per la convocatòria del concurs de l'ajuntament de Barcelona per la redacció el *Pla de la Barcelona Futura*.

Per aconseguir ser el braç tècnic de la jove República el GATCPAC va desenvolupar estratègies com la publicació de la revista *AC Documentos de Actividad Contemporánea*, on es divulgaven els postulats de la nova arquitectura, es mostraven exemples i es publicaven articles escrits i traduïts pels arquitectes europeus més avantguardistes, amb els quals els membres del grup mantenien una relació molt fluïda. També es procuraven els contactes amb els governants, com per exemple l'estreta relació establerta entre Sert i Macià. Una altra iniciativa va ser difondre els aspectes positius de la nova arquitectura a través de les exposicions internacionals i nacionals. Finalment el GATCPAC també redactava documents tècnics amb recomanacions sobre noves construccions, per fer-se presents en els nuclis de decisió. En el cas que ens ocupa en matèria d'arquitectura escolar, el 1931, quan el ministre de *Instrucción Pública y Bellas Artes*, Marcel·lí Domingo manifesta la voluntat del govern de intervenir decididament en la millora de l'ensenyament, el GATCPAC redactà i envià a Madrid un Pla d'organització tècnica i una proposta de mapa escolar.

Pel que fa a les exposicions, la primer mostra es va inaugurar el 20 de desembre de 1932 a Madrid i l'11 de gener de 1933 a Barcelona. Es tractava de l'adaptació de *Le Bâtiment École Moderne* organitzada a Zuric per M. Moser, arquitecte suís del CIRPAC. La itinerància es va gestionar gràcies a l'interès del seu comissari Sigfried Giedion i dels bons oficis de Fernando Garcia Mercadal i Joan Baptista Subirana, que la van adaptar a la realitat del nostre país. En aquell moment encara no s'havia construït cap escola en estil racionalista a Espanya ni a Catalunya i només es van mostrar imatges de l'Escola del Mar, obra de la Dictadura i no adscrita a l'estil, però que havia estat molt valorada per la proposta de classes a l'aire lliure que s'hi desenvolupava.

La tercera gran aposta del GATCPAC per monopolitzar els projectes escolars de la República va ser la constitució, ja al 1931, d'un Gabinet Tècnic del GATCPAC, que

actuava com un govern a l'ombra a través de diverses comissions. A la comissió d'escoles hi trobem Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé i Francisco Perales. Dels tres Sert era qui dominava les relacions públiques i els contactes, sabia moure's entre despatxos i aconseguir els seus objectius.

L'opció de presentar un projecte signat per un facultatiu extern és la que va aprofitar el GATCPAC per introduir l'arquitectura moderna en les construccions escolars.

El president Macià veia amb simpatia aquestes propostes i així ho expressà en un discurs el 1931: "Crearem aquí una escola en la qual tots els fills de Catalunya siguin iguals en l'esdevenidor de la cultura".⁶

Les dates d'aquest procés no són casuals, l'estratègia del grup es basava en esdevenir un grup tecnocràtic de tècnics capaços de bastir les infraestructures que el nou país republicà necessitava. I per aquest objectiu els valors i les virtuts de l'arquitectura moderna eren fonamentals. Els membres del GATCPAC no es veien com a militants d'una nova estètica avantguardista, sinó que se sentien cridats a implicar-se a fons en els problemes socials del seu temps.

Les recomanacions del GATCPAC per la construcció d'edificis escolars estaven inspirades en les darreres tendències europees, on després de la Gran Guerra s'imposà un nou concepte pedagògic, consegüent al nou concepte de vida.⁷

A nivell polític existia una compenetració entre els ideals d'Esquerra Republicana al poder, amb Francesc Macià al capdavant i els membres del GATCPAC. Tot plegat en un ambient de creixent institucionalització de l'arquitectura del moviment modern. A finals de març de 1932 es va celebrar la reunió i conferències paral·leles del CIAC, Consell Internacional de l'Arquitectura Moderna, a Barcelona. Josep Lluís Sert i Fernando Garcia Mercadal eren els delegats espanyols. A la reunió hi van participar-hi primeres figures com Le Corbusier, Gropius i Giedion entre d'altres, i va ser l'inici de correspondència i col·laboració internacional entorn a l'arquitectura moderna en general i l'escolar en particular.

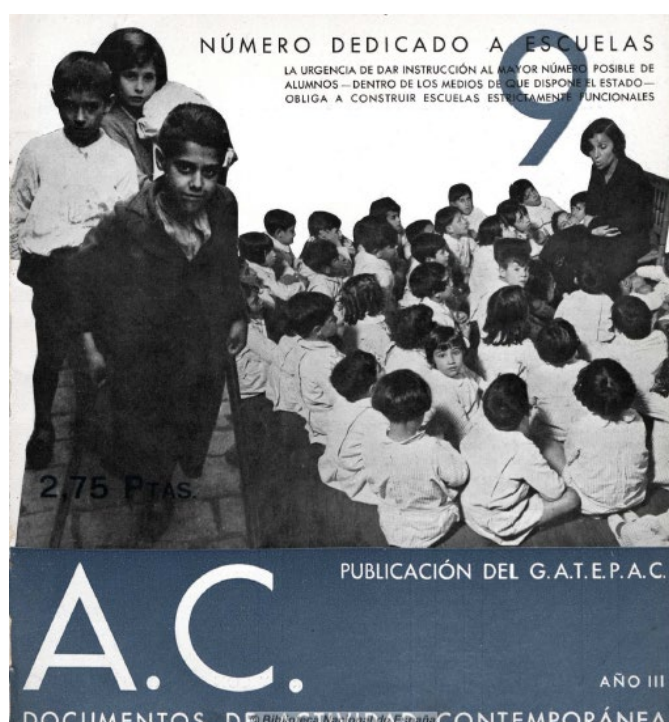
Fruits d'aquesta sintonia van ser el Pla Macià de la Barcelona Futura, el projecte de Ciutat de Repòs i Vacances i el programa de reforma de l'arquitectura escolar.

La importància de l'arquitectura escolar en els primers anys de la República la trobem en la repercussió del tema a la premsa especialitzada. Hem esmentat ja el tractament del tema a la AC, com a òrgan del GATCPAC. L'anàlisi dels vint-i-cinc números de la revista, apareguts entre 1931 i 1937 ens revela que la presència del tema és constant des de

⁶ ROVIRA, Josep M.; SERRA, Carles. "Arquitectura Pública", *GATCPAC: Una nova arquitectura per una nova ciutat*. Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 2006.

⁷ "El problema escolar en España", AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 9, pp. 15-22.

primer número, on es publica un projecte per alumnes interns a Sant Sebastián, que des del número 1. Els números 9 i 10, de 1933 són monogràfics sobre arquitectura escolar, amb diversos articles sobre el tema i la publicació de projectes d'escoles, entre d'altres la de Palau-Solità i Plegamans, que apareix al número 10. En la portada del número 9 llegim el que serà el lema de l'actuació del GATCPAC: "*La urgència de dar instrucción al mayor número posible de alumnos -dentro de los medios de que dispone el Estado- obliga a construir escuelas estrictamente funcionales*".⁸

Portada del núm. 9 de la revista AC. Documentos de actividad contemporánea, 1933

Per altra banda la revista CAME, òrgan del *Cuerpo de Arquitectos Municipales de España*, durant els anys 1933 i 34 també dedica diversos espais, especialment divulgant la normativa a aplicar, en format de manual pels arquitectes municipals. Per exemple, el maig de 1933 es feia resso de la publicació a la *Gaceta de Madrid* de la *Ordenación administrativa del plan de construcción de escuelas*, adreçada als municipis⁹. També en el número de juliol de 1933, es publicaven les *Normes tècniques per a la construcció d'Escoles*

⁸ AC. Documentos de actividad contemporánea, núm. 9, 1933.

⁹ Revista del CAME, núm. 50, maig 1933. pp. 60-63.

i el maig de 1934 l'article: *Escuelas, Normas para proyectar*.¹⁰ Al juny del 1934 la mateixa Revista del CAME difonia el Decret d'Alcalà Zamora titulat *Construcción de Escuelas* i el mes següent el document: *Escuelas. Nuevas instrucciones técnico-sanitarias*. La revista *Barcelona Attraction*, icona de la modernitat barcelonina dels anys 30, el 1933 publica informació sobre l'Exposició d'Arquitectura Escolar, com també ho fa el *Boletín del Colegio Oficial de Arquitectos* de Barcelona, de recent fundació.

El canvi de signe del govern el 19 de novembre de 1933, amb l'inici del Bienni Negre, i la mort de Francesc Macià el dia de Nadal de 1933 van deixar el GATCPAC sense interlocutors. Dos anys més tard l'agost de 1936, ja en temps de guerra, es crea el *Consell de l'Escola Nova Unificada*, CENU. Els arquitectes del GATCPAC no figuren en el Comitè Executiu però si que els seus postulats seran la base de les escoles republicanes.

El model escolar del GATCPAC

Partint de les difícils condicions econòmiques i de la urgent necessitat de noves escoles, es va defugir el luxe dels edificis monumentals que cercaven la dignificació de la tasca educativa en el seu reflex material, i es va definir com a centre del projecte la cèl·lula primària d'una escola, que és l'aula, la classe. El mateix arquitecte Sert ho explicava anys després en la conferència *La campanya dels 50.000 infants sense escola* pronunciada a l'Ateneu Enciclopèdic Popular el 8 de maig de 1936: "En projectar aquestes construccions hom ha de tenir en compte que l'element bàsic de l'escola és la sala de classe".¹¹

A partir d'aquí es va estudiar a fons els problemes de l'orientació en la construcció, la il·luminació natural i la ventilació, conceptes que definien el projecte. L'altre tema derivat d'aquest era la calefacció i l'assolellament del conjunt.

Definides aquestes prioritats s'insistia en la necessitat de relligar tots els elements constitutius d'una escola a nivell orgànic i racional per aconseguir la màxima funcionalitat. Un exemple el trobem en el disseny de les cobertes planes, element propi de l'arquitectura moderna que en el cas de l'escola es contempla com un espai útil en detriment del teulat, considerat obra i espai desaprofitat. En general els espais es concebien amb doble funció, per atendre les necessitats dels infants i també com espais d'activitat cultural per tota la comunitat.

Una altra prioritat era la dotació d'espais que permetessin desenvolupar classes a l'aire lliure, com una alternativa a l'escenari tradicional. Amb aquesta mateixa idea es

¹⁰ Revista del CAME, núm. 62, maig 1934, pp. 73-78.

¹¹ ROVIRA, Josep M. Sert 1928-1979. *Mig segle d'arquitectura. Obra completa*. Barcelona, Fundació Joan Miró, 2005, p. 34, nota 10.

recomanava que l'alçada de les finestres permetés la visió del món exterior des de dins de l'aula, a l'alçada dels pupitres dels infants.

Pel que fa al mobiliari aquest havia de ser funcional, proporcional i fàcil de netejar i mantenir. Es rebutjaven els elements fixats a terra en benefici de distribucions més versàtils que s'adaptessin a les diferents dinàmiques de la classe.

Tots aquests conceptes es desmarcaven de la concepció d'escola d'etapes anteriors, que cercaven la monumentalitat amb façanes ostentoses i distribucions anteriors subjectes a ordenacions simètriques que esdevenien harmòniques sobre plànol però sovint poc eficients en la seva funcionalitat.

Una de les aportacions importants del model escolar que presentem era l'estandardització de dissenys i materials que permetia una reducció de costos significativa. En el cas de Palau-solità i Plegamans l'economia va representar un 25% de reducció en el pressupost.

En la base de la seva concepció d'aquestes escoles hi trobem el model d'escola formulat per l'arquitecte suís i membre del CIRPAC (Comitè Internacional para la Resolució dels Problemes de l'Arquitectura Contemporània) M. Moser. La revista AC, l'any 1933, publica un article de l'arquitecte,¹² que en el seu model recollia els estudis de pedagogs i higienistes d'avantguarda, expressats en el document "àlbum Moser", que Moser havia donat a Sert quan organitzava la itinerància de l'*Exposició Internacional d'Escoles Modernes*, inaugurada a Madrid el 1932 i posteriorment a Barcelona. Moser definia la qüestió en aquests termes:

És el nostre deure impulsar els coneixements actuals de manera que les generacions futures puguin progressar més. Són favorables en aquest sentit la forma aproximadament quadrada de la classe, la il·luminació bilateral i les cadires i taules lliures.¹³

La pervivència del model

La dictadura franquista va deixar de banda les idees de progrés republicanes, també en matèria d'arquitectura escolar, i s'imposaren els models oficials dictats pel Ministerio de Educación y Ciencia, totalment discrepants amb l'arquitectura del moviment modern. Amb tot, cal destacar la voluntat d'alguns arquitectes per recuperar l'esperit de l'arquitectura republicana. En els anys 50, una nova generació d'arquitectes barcelonins agrupats sota el nom de Grup R varen retornar la modernitat a l'arquitectura catalana, reprenent les

¹² MOSER, Werner M. "La escuela como construcción funcional", AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 9, pp. 23-26.

¹³ ROVIRA, Josep M. Sert 1928-1979. *Mig segle d'arquitectura. Obra completa*. Barcelona, Fundació Joan Miró, 2005, pp. 34, nota 10.

propostes dels anys 30. Els arquitectes més representatius d'aquest grup van ser Coderch, Sostres, Bohiga, Martorell, Prاتمarsó i Ribas, entre d'altres, que van articular una modernitat basada en la higienisme i l'austeritat funcional. Les escoles que van poder construir però, vetades encara per les instàncies oficials, eren iniciatives de l'àmbit privat, o semi-públic com associacions i cooperatives. Poc a poc s'introdueix en el discurs oficial alguns conceptes de l'escola activa, que es poden reconèixer a la Ley de Educación de 1970.

Finalment el 1975, en produir-se la mort del dictador i l'inici de la fi del franquisme es donà una situació d'impàs legal que va permetre aprovar alguns projectes escolars amb innovacions personals creatives i innovadores, sovint inspirades en l'arquitectura dels anys 30 i la revisió del Grup R als 50. Moltes d'aquests edificis es van assajar a la província de Girona i a partir del 1981 es van exportar a com a referent a tot Catalunya. En aquesta línia el despatx de Joan Tarrús i Jordi Bosch van projectar les noves escoles de Celrà, Calonge i Sant Gregori, on es recuperaven els criteris de l'Escola Nova dels anys 30 i de l'escola activa dels anys 50 en edificis amb façana d'obra vista i estructures de formigó, atenent l'austeritat, la il·luminació, la ventilació i la funcionalitat dels espais.¹⁴

¹⁴ SUQUET FONTANA, M. Àngels. "Vist per les avantguardes. L'au fènix de l'arquitectura", *L'Arjau*, núm. 86 (desembre) 2022, pp. 32-41.

Una escola nova per a Palau Solità i Plegamans

El municipi de Palau-solità i Plegamans tradicionalment tenia una economia agrícola de secà, amb conreus de cereals i farratges, que es complementava amb la ramaderia. La fundació d'una fàbrica tèxtil a finals del segle XIX va significar un canvi a l'economia tradicional que a partir d'aleshores es va complementar amb el treball a la fàbrica, especialment de les dones.

Aquesta millora en l'economia es va traduir en un augment demogràfic. La població va passar dels nou-cents habitants a finals del segle XIX a 1.152 el 1920 i 1.319 el 1930.

L'arribada del segle XX va consolidar el creixement demogràfic sostingut, lligat sempre a una activitat industrial i de serveis creixent. També a partir del 1920 s'enregistrà un discret desvetllament de l'estíueig amb segones residències de famílies com les Folch i Torres que construïren la seva casa al poble.

El poble, però, continuava patint un retard de les infraestructures propi de l'Antic Regim. Aquest retard s'evidenciava, per exemple, en la situació de l'escola, ubicada en una locals poc condicionats en els baixos de les cases consistorials.

La qüestió de l'ensenyament dels infants a Espanya havia començat a entrar a les agendes municipals a partir de la *Ley Moyano* de 1857, que regulava la obligatorietat de tots els municipis de disposar locals adients per escola. Amb la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931 els debats que s'havien anat forjant entorn a la necessitat de dotar els municipis d'escoles en condicions, es van accentuar amb el consens de que l'educació i la cultural eren la via de progrés i llibertat dels pobles, idea que va esdevenir una divisa estructural del pensament republicà. Cal tenir present, però, que la construcció i el manteniment de les escoles anaven a càrrec de l'erari municipal i calia l'autorització del *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* de Madrid, que al mateix temps proporcionava recursos per la via de la subvenció. A partir de la restauració de la Generalitat, aquesta institució acompanyava i recolzava els projectes però no tenia competències en el finançament.

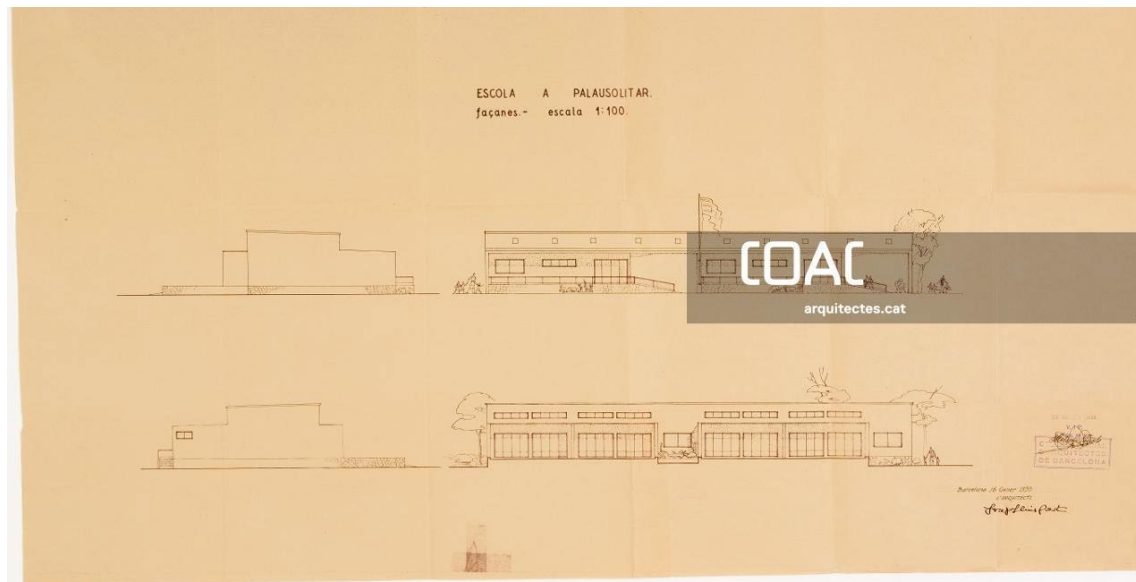
Diversos documents custodiats a l'Arxiu Municipal de Palau-Solità i Plegamans fan pensar que el projecte de construir una nova escola s'havia anat covant en els anys epígons de la Dictadura. Un exemple serien les actes notarials d'adquisició dels terrenys, de 22 de juliol de 1928 i de 19 de maig de 1930. També altra documentació com l'al·legació del

Sindicat Agrícola a la ubicació de la futura escola, presentada el 14 d'abril de 1931, que fan pensar en una voluntat prèvia a la proclamació de la República. També un document de novembre de 1931 titulat *Proyecto de Escuelas para niños y niñas*, signat per l'arquitecte Josep Sala Pibernat, en que justifica el necessari canvi d'emplaçament de l'escola, que fins aleshores es trobava als baixos de l'ajuntament i mostra un projecte totalment diferent de l'escola signada per Josep Lluís Sert.

La construcció de l'escola

Oficialment però, el 1933 l'Ajuntament va encarar el projecte d'una nova escola. El primer de juliol de 1933 es va convocar la subhasta per la construcció, que va guanyar el contractista Rafael Rocabruna Vilardell per un import de 56.919,29 pessetes. En aquell moment ja tenien sobre la taula el projecte redactat per Josep Lluís Sert.

Ens referim a Josep Lluís Sert com l'únic autor del projecte, perquè és qui signa els plànols, tot i que en algunes fonts surten com autors Josep Lluís Sert i Josep Torres Clavé. En el número 10, de la revista AC, òrgan del GATCPAC i corresponent al segon semestre de 1933, hi figura el projecte de l'escola amb la llegenda "*Proyecto G.A.T.E.P.A.C. (G.E)*" [Grupo Norte].

Alçats i secció del projecte, signat per Josep Lluís Sert (AHCOAC)

Retornant a l'adjudicació del projecte a Sert, l'hem de relacionar amb la intensa campanya organitzada pels membres del GATCPAC en pro de l'opció racionalista pel model d'arquitectura escolar, que en aquells moments s'estava implantant a Europa¹⁵ i, al padrinatge de Francesc Macià envers Sert. Aquesta relació s'escenifica en les múltiples trobades documentades durant l'any 1932 i, a la carta de 26 de desembre del mateix any en què Josep M. Sucre escriu a l'ajuntament, informant que Francesc Macià:

“els ha expressat la més viva satisfacció en tenir coneixement dels estudis que porten realitzats per edificar a Palausolitar un grup escolar, d'acord amb les normes d'arquitectura funcional, que són precisament orientació del Comissariat, i demana que el convidin a l'acte de posar la primera pedra.”¹⁶

Malauradament el president Macià va morir el 25 de desembre de 1933 i no va poder veure l'escola acabada. Aquesta es va inaugurar el 1936, malgrat que les classes hi havien començar el curs 1934-35. A l'acte d'inauguració hi va assistir Josep M. Sucre, en representació del president Lluís Companys, Josep Torres Clavé i el conseller de cultura Ventura Gasol, a més de Pere Foix, secretari del conseller d'obres públiques i l'alcalde, Lluís Casajuna.

Instantania de la inauguració durant el discurs del mestre Sr. Morera. Arxiu Escola Folch i Torres

¹⁵ MOSER, Werner M., “La escuela como construcción funcional”, AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 9, pp. 23-26.

¹⁶ Felicitació de Macià per la iniciativa d'estudiar la construcció d'una escola. Arxiu Municipal Palau Solità i Plegamans, 26 de desembre de 1932.

L'escola de Plegamans, una escola model

El projecte originalment denominat escoles de la Carrerada i més endavant escoles velles, actualment acull la secció infantil de l'escola Josep M. Folch i Torres. Va ser encarregat pel consistori a l'arquitecte Josep Lluís Sert el cinc de gener de 1933. Tot fa pensar que l'encàrrec en aquella data era un formulisme legal per un procés que circulava en paral·lel, ja que el 12 de gener, només una setmana més tard, Sert presentava el projecte. El 23 de març del mateix any Francesc Macià gestionà un crèdit per part de la Caixa de Pensions, per la construcció de l'escola. I, com hem vist, el juliol ja s'adjudicaven les obres.¹⁷

Per la ubicació de l'escola primerament s'havia pensat en un solar al costat del Sindicat Agrícola. Es conserva un escrit dels pagesos de Palau en que s'hi oposen al·legant la proximitat d'activitats malsanes i la perspectiva de construcció d'un escorxador a prop. Finalment a partir de les gestions fetes amb la propietària, Doña Mercedes Padró, es va acordar la permuta o restitució del solar anterior pel que va esdevenir el definitiu.

El solar finalment escollit era aleshores als afores del poble, a sud-oest del nucli antic en uns terrenys de la Carrerada, amb un suau pendent cap el sud, que determinava bona ventilació, perspectives àmplies i assolellament.

L'escola va ser el primer projecte executat pel GATCPAC i per aquesta raó va esdevenir prototipus de realitzacions posteriors. De fet existeix un projecte anterior, signat per Josep Lluís Sert que era el Grup Escolar, de l'avinguda del Bogatell, de Barcelona, que finalment no es va realitzar.

El projecte contemplava dos mòduls idèntics, situats a l'extrem de solar, preveient futures ampliacions que els connectessin. Son edificis de planta baixa, de cos rectangular amb accés a través d'una rampa que condueix a un porxo i un vestíbul corredor que també allotja el guarda-robes. L'interior es va organitzar en quatre aules per a quaranta alumnes, les quals en un primer moment van funcionar com a dues, amb plafons mòbils que permetessin un desdoblament posterior quan es disposés de més personal, per donar servei a 160 alumnes. Les aules disposaven de la màxima il·luminació natural que la construcció permetia i a l'estiu aquesta era tamisada per un emparat. També es preveien els serveis corresponents, com administració i sanitaris que en el curs del projecte s'ampliarien amb dutxes i vestuaris. El bloc sanitari tenia ventilació transversal. La coberta era plana i funcional de cara a l'activitat docent, i el costat allargat del volum, corresponent a les aules, tenia grans finestrals, per assegurar la il·luminació i la ventilació. A la paret oposada a les finestres anteriors es disposà també una galeria d'obertures en la part superior que asseguressin la ventilació creuada. El concepte d'escola unitària,

¹⁷ ROVIRA, Josep M. i SERRA, Carles., "Arquitectura Pública", GATCPAC: *Una nova arquitectura per una nova ciutat*. Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 2006, p. 186.

majoritari per a nuclis petits, es preveia a partir d'uns petits espais annexos a les aules: *“Para facilitar la tarea del maestro, estas comunican con las pequeñas piezas donde los alumnos adelantados podran encargarse de las secciones de alumnos principiantes”*.¹⁸ Cada classe tenia annexa una terrassa coberta de la mateixa mida que l'aula, per poder fer activitats a l'aire lliure. Finalment tot el conjunt i estava i pintats de color blanc de calç, mentre que el porxo i els emparrats eren verd pàl·lid o rosa, seguint la cromàtica pròpia del moviment modern.

L'escola, composta dels dos elements mínims entorn a les aules, es va disposar a l'extrem del solar que donava a la via coneguda com la Carrerada, preveient una possible ampliació que es va fer anys més tard. També es va condicionar un ampli pati per esbarjo i activitats esportives.

El cost total de l'escola va ser de 58.000 pessetes, a raó de 14.500 per classe. Tot l'edifici es va bastir atenent als criteris de facilitat de manteniment i neteja i d'economia, a partir de l'ús de materials estandarditzats que permetessin reduir costos.

Perspectiva de l'edifici poc després del seu acabament. Foto: Margaret Michaelis, 1935, Arxiu Fotogràfic de Barcelona

¹⁸ “Escuela elemental en Palausolitar (Barcelona)” AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 10, 1933, p. 23.

Pel que fa al mobiliari, el disseny i dimensions estaven dissenyats en proporció a l'estatura dels seus usuaris.

Tal com l'ha definit Josep M. Rovira, especialista en el GATCPAC i en l'arquitectura de Josep Lluís Sert:

“Aquesta escola rural s'amarava de les innovacions pedagògiques que arribaven d'Europa i les aplicava al peu de la lletra. Un compendi singular de mediterraneïtat i de ferma modernitat, que el pas del temps ha rebatejat, però, com les “Escoles Velles” de Palau Solità i Plegamans”.¹⁹

En el curs de les obres es va veure la necessitat d'aplicar certes millores al conjunt, les quals van ser recollides en una memòria presentada l'1 de febrer de 1935 i consistien en: la construcció d'un sòcol d'assentament de l'edifici, condicionat per la qualitat del terreny a l'hora de fer els fonaments; la substitució del formigó d'algunes parets per maons; la impermeabilització de parets exposades a la pluja; l'enrajolat d'algunes zones no previstes en el projecte inicial; l'augment dels revoltos i del voladís del porxo; el canvi de paviment en WC i urinaris i afegit de dutxes i vestuaris, que van aconsellar la substitució de la làmina de pòrtland prevista per mosaic hidràulic; el replanteig de la ubicació de la fossa sèptica; la millora de la impermeabilitat del teulat i la millora de la fusteria exterior.

L'examen de la documentació porta a especular si la gestió de les noves construccions es realitzava tal com estipulava el procediment del decret de 1920 de creació de l'oficina tècnica, o bé, a la practica la realitat anava per una banda i el curs administratiu per una altra. L'indici que ens porta a pensar això és el fet que l'ofici de la *Sección de Construcciones Escolares* en que es trasllada l'aprovació del projecte d'escola i la concessió d'una subvenció de 20.000 euros, és de 17 de setembre de 1936, just l'any en que l'Escola s'inaugura, tot i que fa dos cursos que està en funcionament.

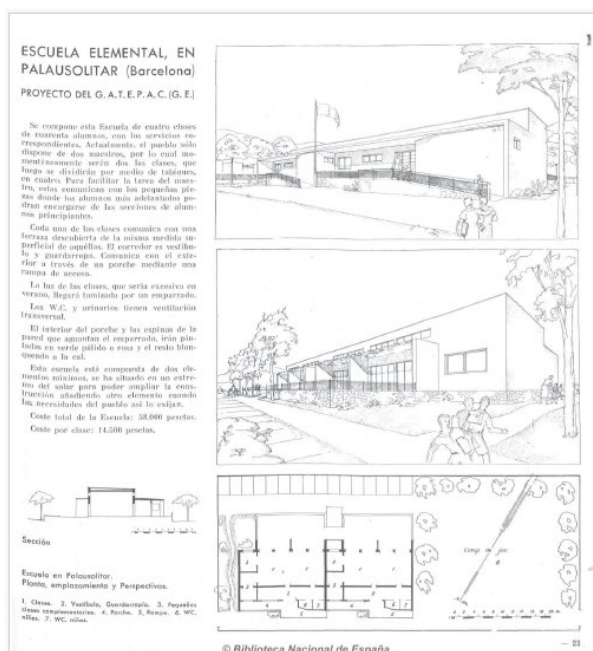
En segon lloc l'acta de recepció de l'obra, amb la presència de l'arquitecte inspector Antonio Pineda Gualba i del contractista Rafael Rocabruna Vilardell, porta la data de 18 de febrer de 1937. Existeix una altra acta de recepció provisional, signada per Josep Lluís Sert, com arquitecte director de l'obra i el contractista Rafael Rocabruna, de 21 de juliol de 1935. En aquest cas l'escola ja havia funcionat durant tot el curs anterior.

Els únics documents coherent amb la cronologia, són dos: Una factura del constructor, que l'arquitecte Sert certifica, per un import de 2.934,15 pessetes, a compte de l'obra

¹⁹ ROVIRA, Josep M. *Sert 1928-1979. Mig segle d'arquitectura. Obra completa*. Barcelona, Fundació Joan Miró, 2005, p. 40.

realitzada fins el moment. Aquest document, datat el 27 d'octubre de 1934 correspon al moment de l'inici del curs en la nova escola. El segon és un requeriment de la *Oficina Tècnica de Construcciones de Escuelas* de 15 de desembre de 1935 adreçat a Sert, en el que se senyalen algunes deficiències a solucionar. Aquest darrer document resulta molt útil per certificar que l'interlocutor de l'administració en la construcció de l'escola, malgrat l'interès i col·laboració de la Generalitat, continuava essent el Ministerio de Madrid.

L'escola de Palau-solità i Plegamans constitueix un dels primers projectes que es van construir del model d'arquitectura escolar preconitzat pel GATCPAC. Va sortir publicat al número monogràfic sobre escoles publicat per la revista *AC. Documentos de Arquitectura* de l'any 1933²⁰ i, va servir de prototipus, tant pel disseny d'espais i volums, com de proporcions i materials utilitzats.

AC. Documentos de actividad contemporánea, núm. 10, 1933

El caràcter arquetípic d'aquesta escola va motivar el ressò a la premsa, amb notícies aparegudes a *Luz* el 28 de gener de 1933 i *La Vanguardia* el 12 de setembre de 1933; i, la crònica de la inauguració del 5 d'abril de 1936, recollida a *El Noticiero Universal*, *La Vanguardia* i *la Rambla*.²¹

²⁰ "Escuela elemental en Palausolitar (Barcelona)" AC. Documentos de actividad contemporánea, núm. 10, 1933, p. 23.

²¹ ROVIRA, Josep M. Sert 1928-1979. *Mig segle d'arquitectura. Obra completa*. Barcelona, Fundació Joan Miró, 2005, p. 41.

La pervivència de l'edifici

Les escoles de la Carrerada durant molts anys van ser les úniques existents al poble. Les dues aules inicials (que corresponien a dos mestres), després de la Guerra Civil es van dividir en dos espais amb la incorporació de nous mestres. El creixement demogràfic del municipi va tornar insuficient l'espai de l'escola i, el 1957 es va ampliar amb un nou edifici sobre els terrenys de l'antic Camp de Jocs. Tres anys més tard, el 1960, les necessitats d'allotjament de la comunitat de mestres va motivar la construcció d'unes vivendes en l'espai a continuació de l'ampliació de l'escola.

Els pavellons construïts el 1957 van ser enderrocats el 2000 per aixecar una nova ala perpendicular al conjunt original, i que tanca el pati pel nord. Finalment el 2009 les vivendes dels mestres van ser enderrocades i en el seu lloc es va construir una comissaria de policia de nova planta inaugurada el 2011.

Actualment l'Escola acull la secció infantil de l'Escola Folch i Torres, situada uns metres més enllà del primer conjunt. El creixement del poble i la urbanització de l'entorn la situen en el centre de la població però continua gaudint dels valors de tranquil·litat, assolellament i ventilació que definia el projecte original.

Els autors

El projecte de l'escola està signat per Josep Lluís Sert a Barcelona el gener de 1933, malgrat aquesta clara autoria, aquest mateix any quan apareix publicat a la revista AC el signa el GATCPAC²² i, a l'acte d'inauguració, segurament per delegació de Sert, hi assisteix Josep Torres Clavé i, a l'Arxiu Històric del COAC s'atribueix a l'equip format per Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé i Joan Baptista Subirana. Malgrat la clara autoria de Sert no descartem la participació en algun moment del procés dels seus companys de despatx (Torres i Subirana).

Josep Lluís Sert i López

Josep Lluís Sert va néixer a Barcelona l'any 1902. Va estudiar a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, on va es titular l'any 1929. Encara com a estudiant, l'any 1926, viatja a París per conèixer l'obra de Le Corbusier, arquitecte de referència del moviment modern, en el despatx del qual col·labora a partir de 1929.

Fruit d'aquesta experiència promou a Catalunya l'arquitectura d'avantguarda lligada als corrents europeus del moment, basada en el funcionalisme dels edificis, la manca de decoració supèrflua i la ruptura amb l'arquitectura històrica. L'abril de 1929, amb els seus companys de generació, tots ells particeps del nou estil, organitzen l'exposició *Arquitectura Nova* a les Galeries Dalmau, com a resposta a l'arquitectura oficial promoguda per la dictadura de Primo de Rivera a l'Exposició Internacional de Barcelona. Com a continuació de l'exposició a les Galeries Dalmau, Sert i els seus companys Sixte Illescas, Germán Rodríguez Arias, Ricard Churruga i Josep Torres Clavé creen el Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC).²³ Un any després, l'octubre de 1930, amb arquitectes de Madrid i el País Basc, constitueixen el *Grupo de Arquitectos y Técnicos Españoles para el Progreso de la Arquitectura Contemporánea*

²² "Escuela elemental en Palausolitar (Barcelona)" AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 10, 1933, p. 23.

²³ DEL CUETO RUIZ FUNES, Juan Ignacio. *Arquitectos españoles exiliados en México*. Ciudad de México, Bonilla Artigas Editores, 2014, pp. 28 i 53.

(GATEPAC), del qual se'n separen un any més tard, 13 d'abril de 1931, recuperant el nom de GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans pel Progrés de l'Arquitectura Contemporània).

Home cosmopolita, provinent d'una família aristocràtica barcelonina (el seu pare és el comte de Sert), al mateix temps estava absolutament convençut de la funció social de l'arquitectura, fet que contribuï al seu ideari polític proper a les esquerres. Dominava les relacions socials i sabia establir aliances amb els centres de poder, en aquest sentit és considerat l'home clau de la vinculació establerta entre els governants de la Generalitat republicana i la nova arquitectura, especialment de tipus social, que es va projectar en els anys trenta.

D'aquests anys són algunes de les seves obres més reconegudes: la Casa Muntaner 342 (1930-1931), la Casa Bloc (1932-1937), la Joieria J. Roca (1934), el Dispensari Antituberculós (1934-1938), entre d'altres.

Al començament de la Guerra Civil viatja a París, on construeix, juntament amb l'arquitecte Luís Lacasa Navarro el Pavelló d'Espanya de l'Exposició Internacional. L'edifici concebut com un aparador de la prosperitat de la República, aviat es readapta com una manifestació del drama de la guerra, exposant-s'hi el Guernica de Picasso.

Acabada la guerra Josep Lluís Sert és repressaliat pel govern de Franco i inhabilitat per a l'exercici de l'arquitectura. Exiliat a França, a finals de l'any 1939 viatja als Estats Units gràcies a la invitació de Walter Gropius. Establert en el país americà desenvolupa una llarga carrera com a arquitecte i urbanista que el portarà a treballar per tot el món. En paral·lel es vincula a la docència universitària, ocupant la plaça de Professor Visitant a la Universitat de Yale (1952) i, com a Degà a la Graduate School of Design de Harvard (1953-1969).

Al final de la seva vida va rebre guardons tant destacats com la Medalla d'Or de l'Acadèmia d'Arquitectura de França (1976), la Medalla d'Or d'Arquitectura del Col·legi d'Arquitectes d'Espanya (1981) i la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (1982).

L'any 1983 mor a Barcelona, on pocs anys abans havia projectat la Fundació Miró. El seu arxiu professional es conserva a la Frances Loeb Library de Harvard.

Josep Torres Clavé

Nascut a Barcelona l'any 1906, es titula com a arquitecte a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona l'any 1929. Company de Josep Lluís Sert comparteixen les mateixes inquietuts socials i l'ideal per la nova arquitectura. Participa en la creació del GATCPAC i amb Sert i Joan Baptista Subirana, signen algunes de les obres més destacades de l'arquitectura moderna a Catalunya: la Casa Bloc o el Dispensari

Antituberculós. Participa al Pavelló Espanyol de l'Exposició Universal de París amb el disseny de la butaca de vímet que el moblava.

Durant la Guerra Civil és nomenat secretari general del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, Comissari de l'Escola d'Arquitectura, secretari tècnic de l'Agrupament col·lectiu de la Construcció de Barcelona, entre d'altres. Com a Tinent del cos d'enginyers, la tardor de 1938 és cridat al front. Mor el 12 de gener de 1939 a Montbrió de la Marca en un bombardeig feixista.

Bibliografia

BOHIGAS, Oriol. “L’arquitecte Torres Clavé i el GATCPAC (1962) Peces històriques. Abans d’Ara. Ara 20/09/2023. [Tria del catedràtic emèrit de la UPF i membre de l’IEC. Josep Maria Casasús.

DEL CUETO RUIZ FUNES, Juan Ignacio. *Arquitectos españoles exiliados en México*. Ciudad de México, Bonilla Artigas Editores, 2014.

DOMÈNECH, Gemma; GIL, Rosa Maria. *Un nou model d’arquitectura al servei d’una idea de país*. Barcelona, Fundació Josep Irla - Duxelm, 2010.

“El problema escolar en España”, AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 9, 1933, pp. 15-22.

“Escuela elemental en Palausolitar (Barcelona)”, AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 10, 1933, p. 23.

FREIXA, J., Josep Lluís Sert, Barcelona, Santa & Cole – ETSAB, 2005.

Gaceta de Madrid, 28 de febrer de 1920.

GARCIA SALMERON, M. del Pilar. “La Oficina Técnica de Construcciones de Escuelas. Documentos en el centenario de su creación”, *Historia de la educación. Revista interuniversitaria*, núm. 39, 2020, pp. 425-436

GÓMEZ, Carlos José. “La exposición internacional de escuelas modernas. El edificio escolar moderno, cronología de una intención”, DC. *Revista de Crítica Arquitectónica*, núms. 13-14, 2005, pp. 80-91.

GONZÀLEZ-AGÀPITO, Josep; MARQUÈS, Salomó. “Arquitectura per a la República dels Professors”, *Revista de Girona*, núm. 232, (set-oct) 2005, pp. 62-67.

GUERRERO, Salvador. “Escuelas modernas. Un debate sobre la arquitectura escolar en la España de la II República”, LANDROVE, Susana (coord.), *El g.a.t.c.p.a.c y su tiempo. Política, cultura i arquitectura en los años treinta*, Barcelona, Fundación Doccomomo Ibérico, 2006. pp. 167-173.

“La escuela en la «Ciudad funcional»”, AC. *Documentos de actividad contemporánea*, núm. 10, 1933, p. 16.

LANDROVE, Susana (coord.), *El g.a.t.c.p.a.c y su tiempo. Política, cultura i arquitectura en los años treinta*, Barcelona, Fundación Doccomomo Ibérico, 2006.

MOSER, Werner M., “La escuela como construcción funcional”, *AC. Documentos de actividad contemporánea*, núm.9, 1933, pp. 23-26

Revista del CAME, núm. 50, maig 1933. pp. 60-63.

Revista del CAME, núm. 62, maig 1934, pp. 73-78.

ROVIRA, Josep M. *Sert 1928-1979. Mig segle d'arquitectura. Obra completa*. Barcelona, Fundació Joan Miró, 2005, pp. 34, nota 10.

ROVIRA, Josep M. i SERRA, Carles. “Arquitectura Pública”, *GATCPAC: Una nova arquitectura per una nova ciutat*. Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 2006.

SUQUET FONTANA, M. Àngels. “Vist per les avantguardes. L'au fènix de l'arquitectura”, *L'Arjau*, núm. 86, 2022, pp. 32-41.

TORRES CLAVÉ, J.; TORRES, R.; BONMATÍ, I., *Josep Torres Clavé*, Barcelona, Santa & Cole: Centre d'Estudis del Disseny, 1994.

UCELAY DA CAL, Enric. “el arquitecto como técnico revolucionario en la Cataluña de la década de 1930”, LANDROVE, Susana (coord.), *El g.a.t.c.p.a.c y su tiempo. Política, cultura i arquitectura en los años treinta*, Barcelona, Fundación Doccomomo Ibérico, 2006, pp. 49-59.

REGESTA DOCUMENTAL

Arxiu Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC):

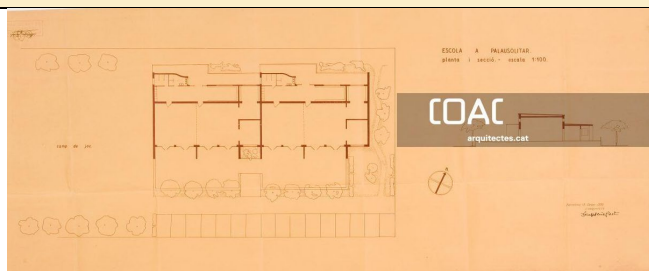
"Vista panoràmica de l'acte inaugural de l'escola on apareix assegut, entre d'altres autoritats, Josep Torres Clavé"

- Fons Josep Torres Clavé
- Autor: Margaret Michaelis
- Data: arxiu COAC s/d. Cal datar-la 05.04.1936
- Revers: "Foto-Elis. Av. Rep. Argentina, 218. Barcelona. Telef. 78868"
- Reg. CAT AHCOAC-B /C1873/20.1
- Reg. CAT AHCOAC-B /C1873/20.2

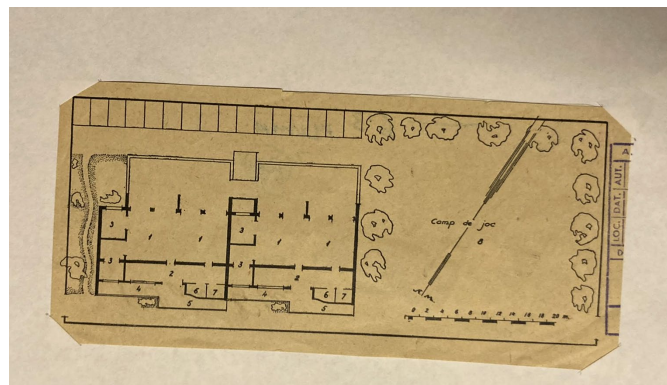
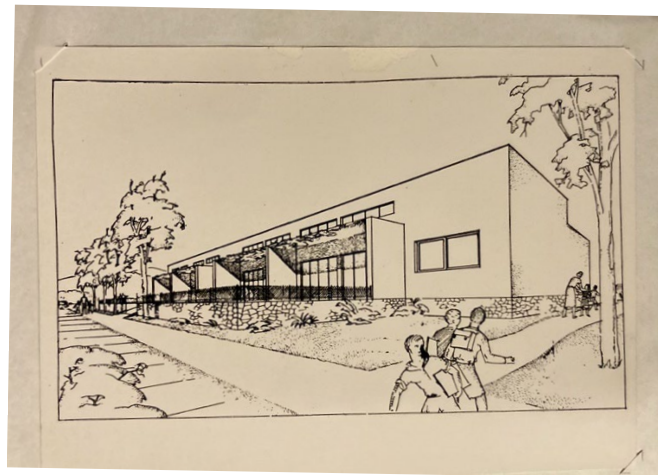
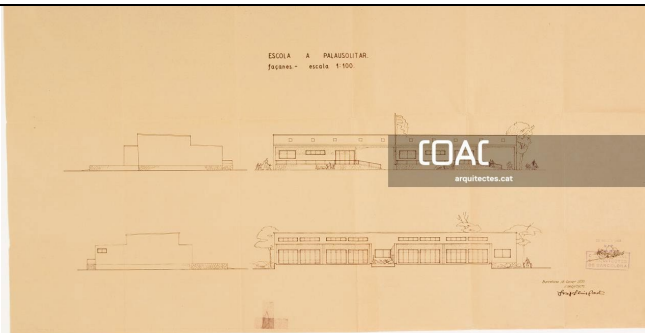
"Escola Elemental Palau Solità"

- Fons COAC
- Autors: Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé i Joan Baptista Subirana Subirana
- Data: 1933
- Reg CAT AHCOAC-B C 1001/253 planta i secció
- Reg CAT AHCOAC-B C 1001/253 façanes

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

- Reg. CAT AHCOAC-B SC 67/8
- Reg CAT AHCOAC-B 54A/74

Arxiu Escola Folch i Torres (Palau-solità i Plegamans)

L'Escola Folch i Torres conserva una rica col·lecció de fotografies que van des de 1936 fins a l'actualitat. Aquesta documentació no està inventariada i es conserva en diversos àlbums a la secretaria del centre (cal destacar, que algunes varen participar en una exposició i tenen un peu explicatiu). Volem agrair a l'Olga Agudo i a la Clara Benito, directora i conserge de l'escola, la seva amable col·laboració.

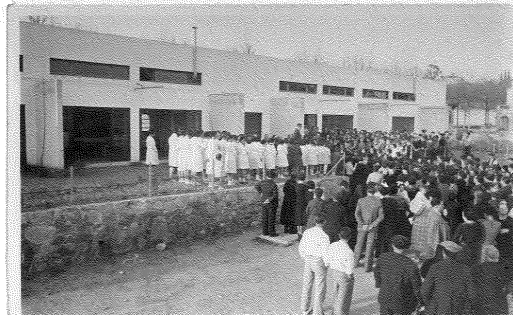
A continuació reproduïm les imatges relatives al moment de la construcció i primers anys de vida de l'edifici.

Acte d'inauguració de l'escola. Hi apareixen les autoritats, el mestre Sr. Morera i els nens de l'escola que hi varen participar.

- 8 fotografies (en reproduïm 7)
- Al revers: "Foto-Elis. Av. Rep. Argentina, 218. Barcelona. Teléf. 78868"
- Autor: considerem que l'autora de les imatges és Margaret Michaelis i que formen part (o són duplicats) de les conservades a l'AHCOAC Reg. CAT AHCOAC-B/C1873/20.1-20.2
- Data: cal datar-les 05.04.1936

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

Vistes de l'exterior de l'edifici amb alumnes.

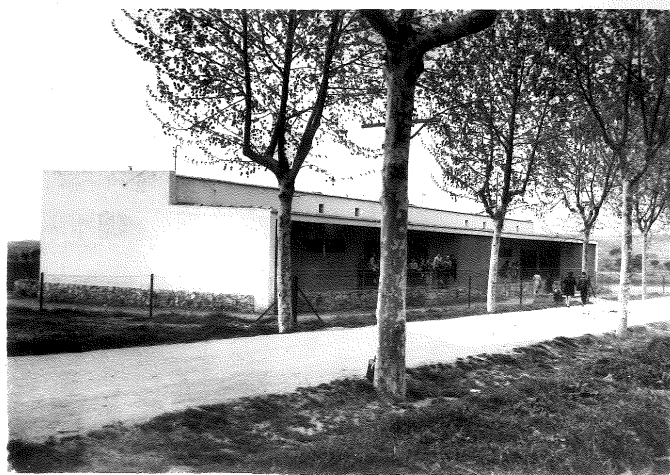
- 6 fotografies
- Al revers "Foto P. Luis Torrents. Reporter Gráfico Rda. Universidad 10, Prl. 1.a."
- Autor: P. Luis Torrents
- Data: entre 1937-1939 (1937 és la data en que l'autor instal·la estudi propi i, 1939 la del seu exili a França i Uruguay). Molt probablement cal datar-les el 1938 pq en la següent sèrie conservada, dues imatges tenen aquest any al revers.

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

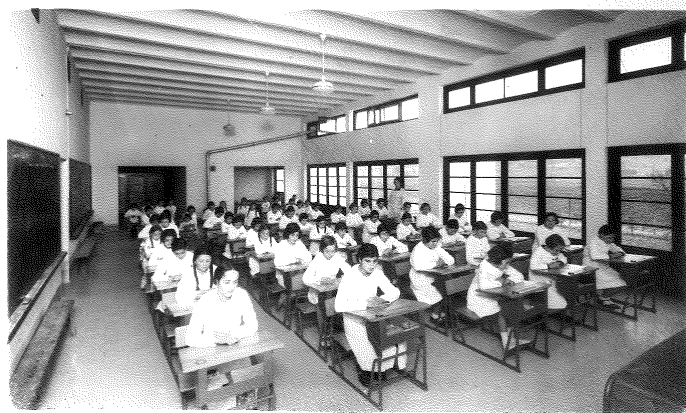
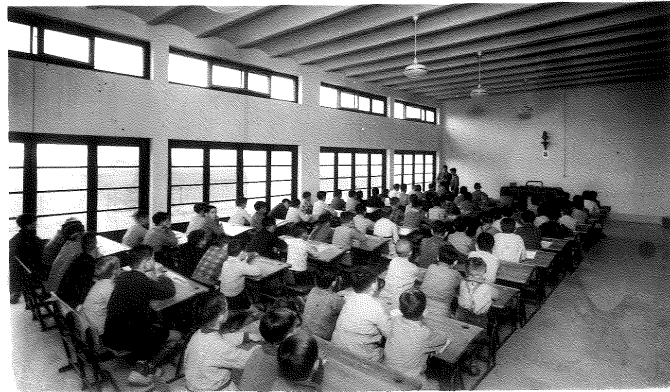
Imatges de les aules amb els alumnes

- 3 fotografies
- Al revers "Foto P. Luis Torrents. Reporter Gráfico Rda. Universidad 10, Prl. 1.a."
- Data: entre 1937-1939 (1937 és la data en que l'autor instal·la estudi propi i, 1939 la del seu exili a França i Uruguai). Molt probablement cal datar-les el 1938

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

perquè dues imatges
tenen aquesta data al
revers.

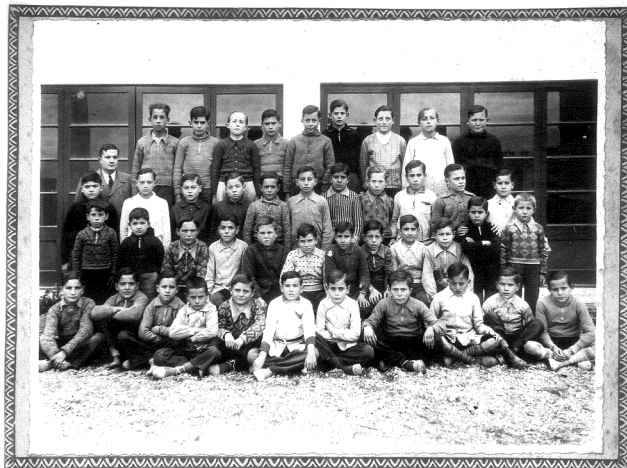
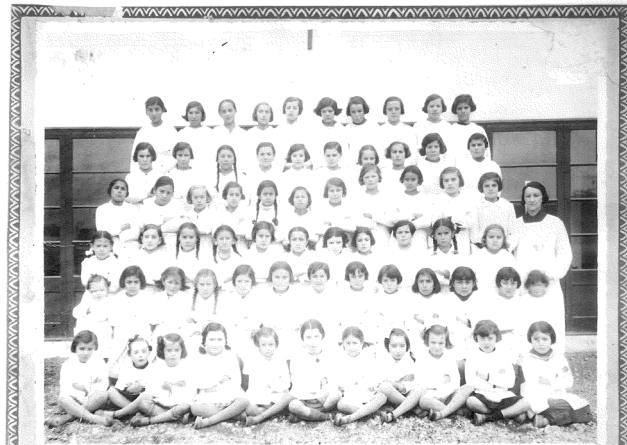

Retrats de grups de classe

-1934, 1936, 1937, etc..

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

El Sr. Morera i els seus alumnes a les Escoles
Nacionals, actual escola Carrerada. Any 1.936.

Arxiu fotogràfic de Barcelona:

"Palau-Solità i Plegamans. Escola Josep Maria Folch i Torres"

- Autor: Margaret Michaelis
- Data: 27.01.1935
- Reg. AFB3-144

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

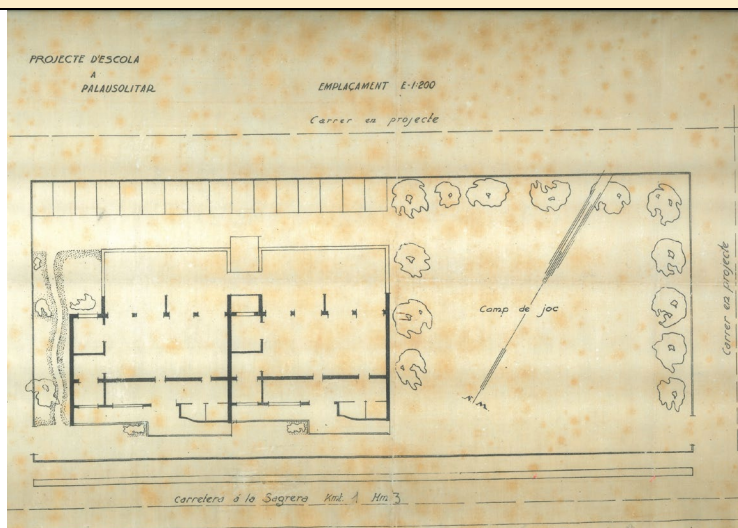

Arxiu Municipal de Palau-solità i Plegamans

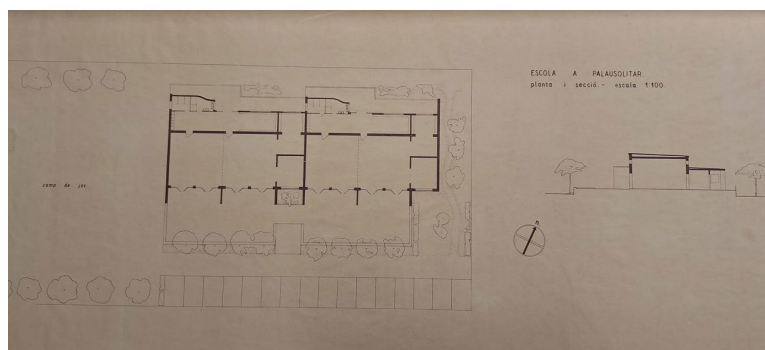
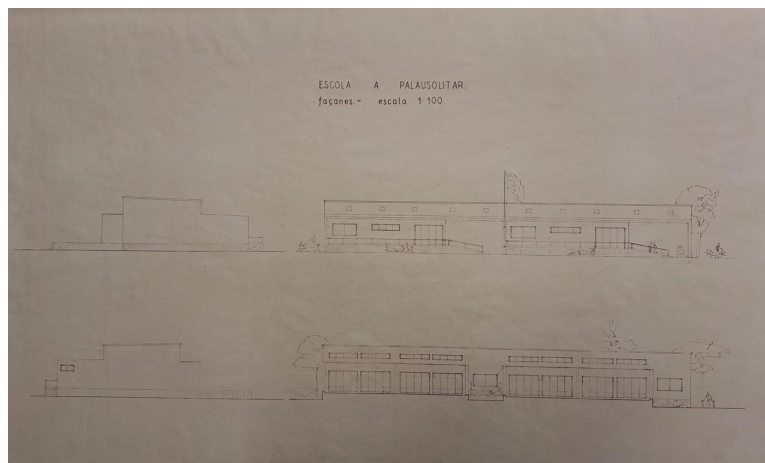
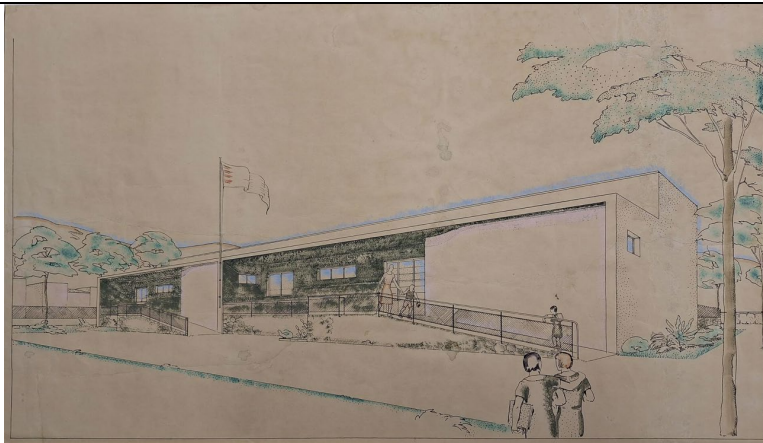
L'Arxiu Municipal de Palau-solità i Plegamans conserva l'expedient de la construcció de les escoles velles, amb documentació administrativa i el projecte de l'arquitecte Josep Lluís Sert, a més de diverses fotografies de l'obra. Cal destacar que el projecte és l'original i, que moltes de les imatges les hem trobat a d'altres

A continuació reproduïm aquesta documentació sense descriure-la, perquè ja hi està a l'Arxiu Municipal.

“Projecte d'escola a Palausolitar”

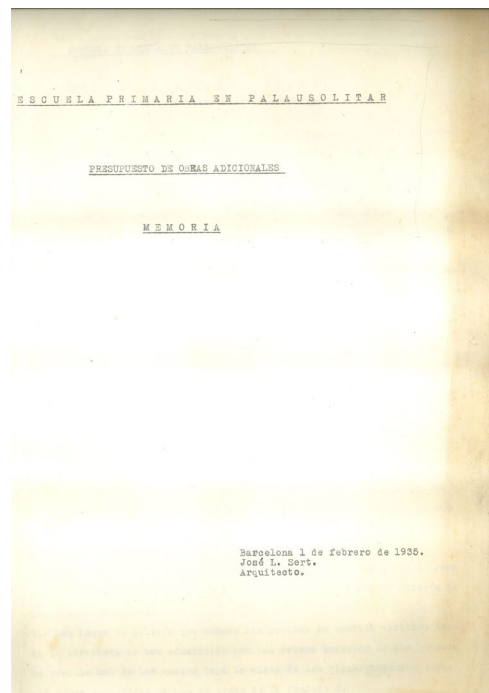
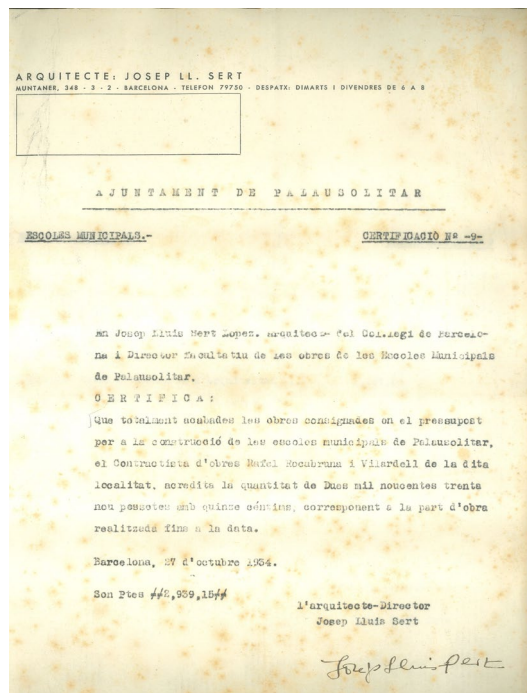
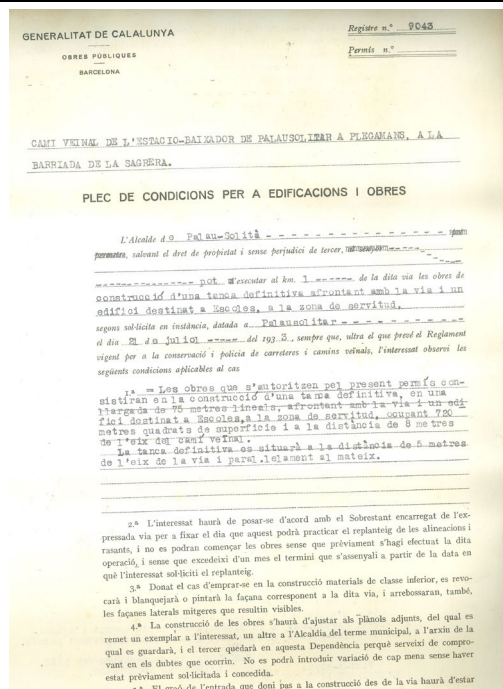
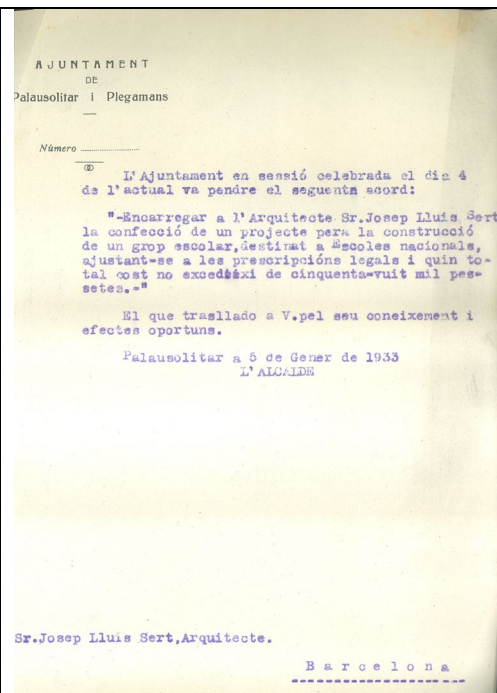

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

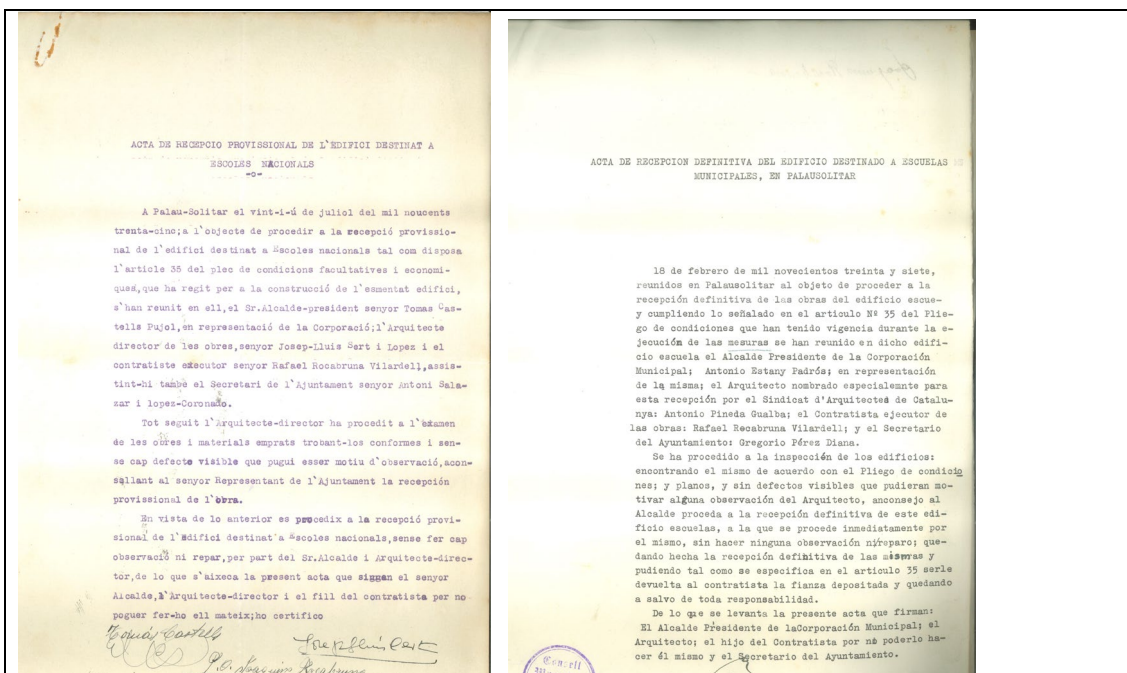

Documentació

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

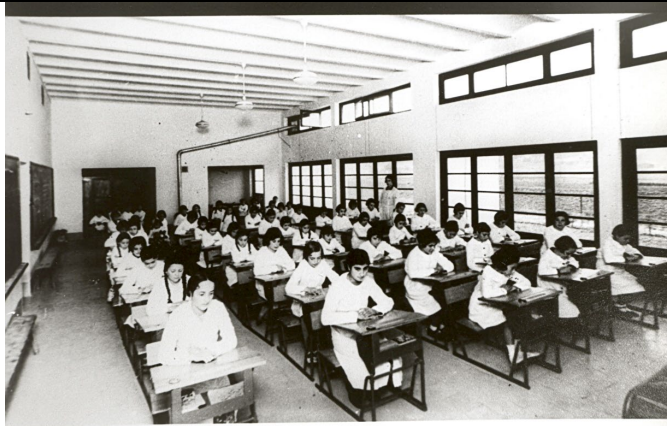
Fotografies

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

Arxiu Nacional de Catalunya:

“Expedient de subvenció de la Junta de Construccions Escolars per la reforma del grup escolar de la població de Palau-solità i Plegamans, dins del Pla de Construccions Escolars”

- Fons: Delegació Provincial a Barcelona del Ministeri d'Educació i Ciència
- Data: 1957
- Reg. ANC1-186-T-7878

“Expedient d'aportació de la Junta de Construccions Escolars per la construcció de tres habitatges de mestres a la població de Palau de Plegamans, dins del Pla de Construccions Escolars”

- Fons: Delegació Provincial a Barcelona del Ministeri d'Educació i Ciència
- Data: 1960
- Reg.: ANC1-186-T-7869

Harvard Library. Frances Loeb Library

“Escuela Elemental en Palausolitar, 1932”	
- Fons: The Josep Lluís Sert Collection - Series B: Drawings, Plans and Project-Related Material - Envelope B026b: Series B000Identifier: DES, 1982, 0003, 000603276, B000, Folder: B026b - Reproductions (negative photostat) of plan and perspective views of the Escuela Elemental en Palausolitar, Barcelona. Three images on one sheet.	

LES ESCOLES VELLES DE PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS

